

Martina Blečić Kavur

*Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične studije
Koper, Slovenija
martina.blecic.kavur@upr.si*

Ritualiziranje kaciga – simboličan protokol željeznog doba Dolenjske

Apstrakt: Ritualizacija željeznodobnih kaciga, uz fragmentaciju i hibridizaciju, na širem je prostoru jugoistočne Europe poznata činjenica. Slijedi se i na brojnim primjercima kaciga ilirskog tipa koji su tumačeni u različitim kontekstima, u različite svrhe i na različite načine. Iznimku na području Dolenjske (Slovenija) i u materijalnom i u figurativnom diskursu predstavljaju dvije ilirske kacige III. A tipa iz groba VII/19 nekropole na Kapiteljskoj njivi u Novom Mestu. Riječ je o ekskluzivnom dvojnem pokopu istočnoalpskog prostora, kako po svojoj veličini i grobnoj konstrukciji tako i po materijalnim priložima vojne i konjske opreme, nošnje, nakita i osobne opreme te seta brončanih posuda s prvim kacigama ilirskog tipa unutar zajednica kasnohalštatskog kruga Dolenjske. Kontekst groba kronološki se može pobliže datirati u vrijeme druge polovine 5. i početnog 4. stoljeća pr. Kr. Sam izbor luksuznih predmeta ukazuje i na stanje pokojnika i na njihovu neposrednu okolinu, koja si je pripisivala snagu (vojnu, političku, gospodarsku, ideološku) kroz praksu raskošnog uništenja prilikom pogreba. Takvo je ritualiziranje, namjerno uništavanje ili sakaćenje objekata postalo ritualna praksa. Kao „žrtve“ jedinstvenog ritualnog protokola, namjerne i nasilne ritualizacije postale su medij, a simbolička manipulacija „kulturnih“ dokaza bila je odraz društvenih dimenzija živih tj. upravo zajednica dolenjskog halštatskog društva uz njegove istočne granice pružanja.

Ključne reči: Novo Mesto, željezno doba, ilirske kacige, ritual, ritualiziranje

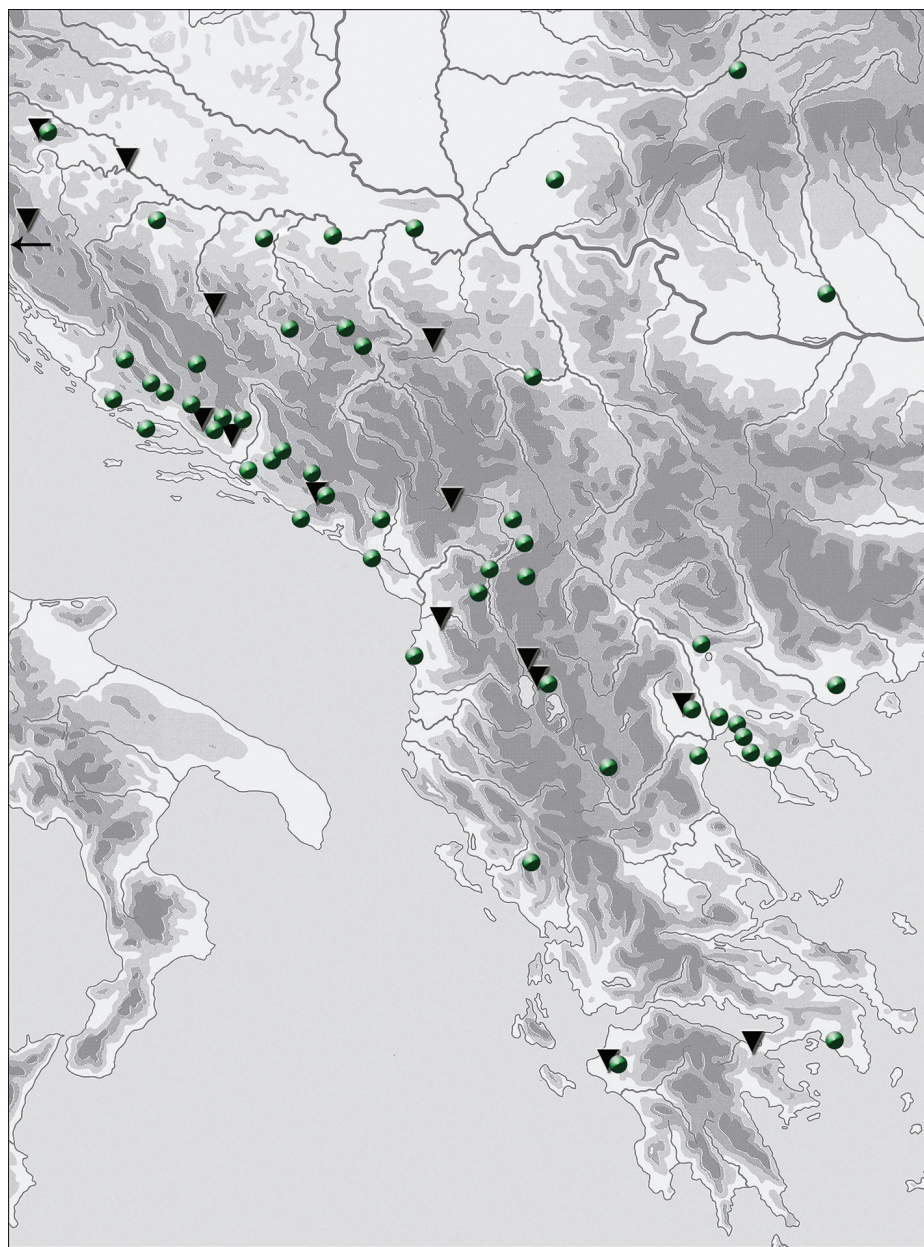
Ritualiziranje kaciga

Ritualiziranje prestižnih ili zajednici važnih predmeta poznato je od pamtivi-jeka (Bradley 1982, 2005; Chapman 2000; Verhoeven 2011). Na prostoru *Caput Adriae* i šireg istočnoalpskog zaleđa, kao gotovo u cijeloj Europi, posebno se slijedi u kasnom brončanom dobu kada postaje obrazac deponiranja brojnih ostava i grobova (Hansen 2005, 2016; Bradley 2013; cf. Blečić Kavur 2014). Tijekom starijeg željeznog doba situacija se drastično mijenja, premda se kao simboličan kôd ili protokol slijedi i dalje, ali formalno samo na određenim, pomno odabranim predmetima. Jugoistočni alpski prostor, u dosad poznatoj zbirci predmeta

materijalne kulture domaćeg ili stranog podrijetla, pokazuje dosljednost takvim tradicijama, budući da je ritualiziranje predmeta neposredno bilo povezano uz društvene reprezentacije uglavnom moći, statusa i prestiža (cf. Bell 2009).

Ritualiziranje predmeta podrazumijeva namjerno i nasilno sakaćenje i/ili oštećenje, uništavanje, paljenje i njima srodne aktivnosti destruktivnog oblika (Nebelsick 2000; Driessen 2013). Ritualizacija je, uz fragmentaciju i hibridizaciju, osobito kaciga ilirskog tipa na širem prostoru jugoistočne Europe poznata činjenica (Pflug 1988; Blečić Kavur, Pravidur 2012; Blečić Kavur, Kavur 2016; Blečić Kavur 2017). Može se slijediti na brojnim primjercima koji su tumačeni u različitim kontekstima, u različite svrhe i na različite načine (Blečić Kavur, Pravidur 2012, 85–86; Blečić Kavur, Kavur 2016). Najviše podataka glede brojnih koncepata rituala, njihove primjene u obliku i tipu ritualizacije dobivali smo iz pogrebnih praksi i konteksta očuvanih grobova, postajući time, konvencionalno jednim od najbitnijih poligona za razumijevanje zajednica ljudi i njihovih društvenih okolnosti.

Ilirske kacige posljednjeg ili trećeg stupnja općenito se predstavljaju zaobljenim oblikom kalote, izduženih i zaobljenih paragnatida s izraženijim bočnim usjecima te s blago izvučenim i kraćim štitnikom za vrat. S III. je tipom okončan tzv. postepeni razvoj njihove izradbe, obilježen oblikovnom standardizacijom. On neće doživjeti daljnja preoblikovanja, ali će zato dozvoljavati određene, ponekad i znatne regionalne ili produkcijske znakovitosti (Blečić Kavur, Pravidur 2012, 50, 65–67; Blečić Kavur 2017). Usprkos tipološkoj srodnosti, kronološkoj usklađenosti i prostornoj povezanosti, definirane su u nekoliko varijanti od kojih one III. A tipa smatramo tzv. klasičnim kacigama ilirskog tipa. Varijante III B i posebno hibridna ilirsko-korintska varijanta (III C) (Pflug 1988, 55–61; Blečić Kavur, Kavur 2015, 248–250, Fig. 6; cf. Teržan 1995, 87–88, Abb. 7–8) obilježavati će regionalne inovativnosti u funkcionalnom i estetskom smislu, upravo kao mjesni odaziv na široko prihvaćen trend izradbe i korištenja standardiziranog oblika kaciga. Trenutačna tipološko-prostorna distribucija ilirskih kaciga predmetnog tipa svjedoči o znatnoj zemljopisnoj raširenosti, što nije bio slučaj niti s prethodnim tipovima, niti s varijantama i njihovim inačicama koje su joj slijedile. Najvećim su dijelom nalažene s po jednim primjerkom na širem prostoru Balkana, i to sjevernije od antičke Makedonije, jer su nalazi iz panhelenskih svetišta Isthmije, Olimpije i atenske akropole interpretirani u primjerenom značenju nadregionalnih središta reprezentacije političke propagande i vojne moći (Blečić Kavur, Pravidur 2012, 51–52) (sl. 1). Proizvodne centre moguće je izvorno smjestiti na prostor antičke Makedonije, jer je ondje obrtnička praksa bila dobro uhodana i stoljetno razvijana još od II. tipa ilirskih kaciga. Kao drugo moguće središte stvaralaštva i proizvodnje ističe se svakako prostor istočne jadranske obale, Dalmacije i obližnjeg hercegovačkog zaleđa, gdje ih je do sada, sveukupno, zabilježen najveći broj. Istočna je jadranska obala

Sl. 1. Tipološko-prostorna rasprostranjenost ilirskih kaciga III A1-a ▼
i III A2-a tipa ○ (prema Blečić Kavur 2007, 2017);
(Lista nalazišta u Blečić Kavur, Pravidur 2012).

Fig. 1. Typological-spatial distribution of Illyrian helmets of the types III A1-a ▼
and III A2-a ○ (after Blečić Kavur 2007, 2017);
(List of sites in Blečić Kavur, Pravidur 2012).

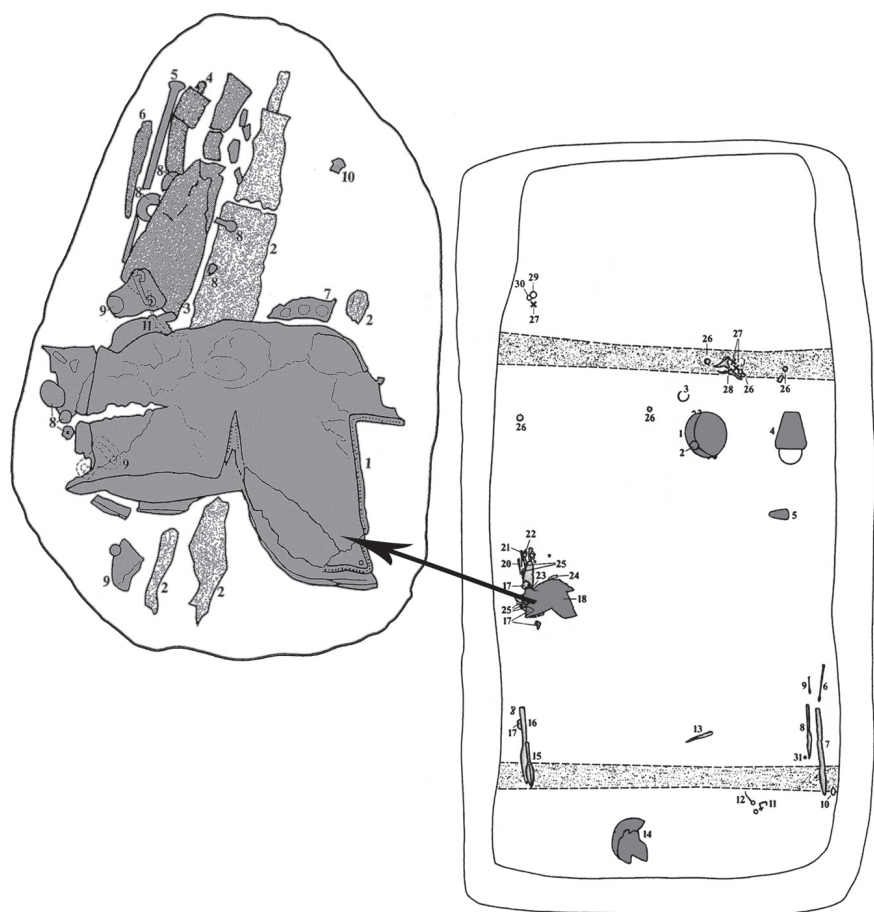
u to vrijeme već bila pod sve snažnijim makedonskim utjecajem, a u određenim interakcijama preuzimali su od njih ne samo importe i oblike ponašanja nego i određene ideje, znanja i vještine koji su mogli pogodovati razvoju mjesnih radi-
oničkih centara ili za proizvodnju ili barem za završnu obradu i kaciga ilirskoga
tipa (Blečić Kavur, Pravidur 2012, 52–54, 72–73; Blečić Kavur, Kavur 2016).

U tom brojčano impresivnom skupu kaciga III. A tipa valja izdvojiti relativno
novije nalaze iz osjetno sjevernijih zemljopisnih koordinata, poput onih iz akva-
torija mjesta Beli na otoku Cresu na Kvarneru, iz Novoga Mesta u Dolenjskoj i
iz Găvojdie kod Timișoare u Banatu (cf. Blečić Kavur, Pravidur 2012, 46–63, sl.
7). Svi tzv. „sjeverni“ nalazi (ukupno njih 4, sl. 1) iznimno su zanimljivi i svaki
na svoj način vrijedan doprinos u cjelovitijem poznavanju vojne opreme tih regi-
onalnih područja. Kacige iz Cresa i Găvojdie pojedinačni su nalazi i već su bile
predmetom iscrpnih studija (Blečić 2007; Blečić Kavur 2015, 105–110; Medeleț,
Cedica 2004; Sîrbu 2012). Međutim, dvije kacige III. A tipa, formalno različi-
tih varijanti (A1-a i A2-a), iz halštatskog središta u Novom Mestu jedinstvene
su u aspektu arheološkog zapisa sigurno definiranog konteksta nalaženja (sl. 2,
3). Istražene su na metodološki suvremen način 1995. godine u grobu VII/19
nekropole na Kapiteljskoj njivi (Križ 1997; Egg 1999; Križ 2004, 2009, 2012).
Riječ je o jednom od najimpresivnijih grobova istočnoalpskog prostora današnje
Slovenije, kako po svojoj veličini i grobnoj konstrukciji tako i po materijalnim
prilozima vojne i konjske opreme, nošnje, nakita i osobne opreme te seta bronča-
nih posuda (sl. 2) (Križ 1997, 51, 68–73; Egg 1999; Blečić Kavur, Pravidur 2012,
50–52, sl. 5–6). Ukratko, riječ je o ekskluzivnom pokopu u svakome pogledu, s
prvim kacigama ilirskog tipa unutar zajednica kasnohalštatskog kruga Dolenj-
ske. Upravo će njima ovim istraživanjem biti posvećena zaslužena pozornost.

Ilirske kacige iz Novog Mesta

Grob VII/19 iz Kapiteljske njive sa skupom različitih grobnih priloga teme-
ljito je tipološko-stilski i kronološki analiziran klasičnom arheološkom meto-
dom (sl. 2). Interpretiran je kao dvojni ukop „ratničkog/kneževskog groba braće
po oružju“, svrstan u elitnu kategoriju konjanika s pretpostavljenim konceptom
ideologije o postmortalnoj heroizaciji pokojnika. Kontekst groba kronološki je
smješten u vrijeme druge polovine 5. i početka 4. stoljeća pr. Kr., situiran u pro-
cese i mehanizme optoka roba te društvenih kontakata širih razmjera europskog
željeznodobnog kulturno-povijesnog miljea (Križ 1997, 51; Egg 1999, 342;
Križ 2004, Fig. 4, kat. 7.10; Križ et al. 2009, 124; Križ 2012, 117–121).

Epistemološki je interpretacija groba u cjelini, pa tako i pojedinaca koji su
u njemu pokopani, između spoznaja o predmetima i ljudima, odnosno izme-
đu činjenica i njihovih potencijala ipak ostala nedorečena. Identitet pokojnika,

Sl. 2. Novo Mesto, Kapiteljska njiva, grob VII/19
(prilagođeno prema Egg 1999)

Fig. 2. Novo mesto, Kapiteljska njiva, grave VII/19
(adapted after Egg 1999)

prvobitno i samo oslonjen na analizu materijalne kulture, definiran je kao ratnički i kao konjanički, naravno iz bogatijih slojeva piramidalno hijerahizirane zajednice, čime je „lijepo“ uklopljen u „sliku“ entiteta elitnih konjaničkih zajednica Dolenjske (Egg 1999, 342, 353–354; cf. Teržan 2008, 201–205; Tecco Hvala 2012, 140–143). Glede primjenjivanih koncepta vrijednosti i njihovih reduciranih potencijala, sačuvanih ipak u odgovarajućem opsegu, za te nam pojedince u individualnom i u kolektivno prizatom statusu nije ponuđen aspekt zadovoljavajuće interpretacije kao društveno bitne pojave, tj. fenomena u kul-

turnom prostoru i u interakcijama željeznodobne Dolenjske za tzv. negovskog stupnja. Svojim osnovnim biografskim konturama grob je tako ostao anoniman, *metafora* nedešifrirana.

Arheološki izvori dobrim su dijelom okrnjeni. Antropološke analize nisu moguće zbog neodrživosti osteološkog gradiva u analizi tijela i kosti kao materijalnog dokaza. Apsolutno datiranje nije sprovedeno, a prospekcija groba u mogućoj simulaciji tipa i načina pokopa još nije predložena i unatoč spoznaji da je riječ o „jednom od najbogatije opremljenih grobova istočnoalpskog kruga“ (Egg 1999, 342; Križ 2012, 117). No vrednujući pojedine predmete, u ovom primjeru ilirske kacige, iz materijalnog i simboličkog aspekta, usprkos nedostacima i trenutačnim ograničenjima, semantički nam mogu ponuditi nekoliko novijih, svježijih i otvorenijih shvaćanja njihove biografije unutar toga tipa vojne opreme. Posredno, i time pragmatički odražavati će one koji su ih nekada imali (nosili?) i još više ljude koji su ih okruživali, jer upravo je zajednica ta koja je znakove, simbole i kodove upotrebljavala u korist sintakse pojedinih super-manifestacija i/ili mjesnih protokola, redefiniranjem postojećih i konsolidacijom novih društvenih praksi (Parker Pearsons 1999, 194–195; cf. Morris 1990; R. Chapman 2003; Knappett 2011; Insoll 2011).

Premda su obje kacige zbog prirode terena i kiselosti zemlje prilično oštećenje i korodirane, objema su se očuvali tragovi nasilnih i moćnih oštećenja, zapravo sakaćenja s izrazitim udubljenjima na bočnim i to najvećim dijelom, desnim stranama kalota (sl. 3). Ilirska kaciga III A1-a varijante bolje je očuvani primjerak, s najviše oštećenja upravo na dijelu kalote gdje je kaciga bila sakaćena (sl. 3,1). Kaciga III A2-a varijante, iako slabije očuvana, ima mnogo vidljiviji trag nasilnog oštećenja (sl. 3,2) (Križ 2012, 120–121). Ona su morala biti izvedena snažnim, širim i oštrim predmetom, što će vrlo vjerojatno kao obrednog izvršitelja teretiti sjekiru. Ritualizacija ilirskih kaciga na takav način nije nam do sada bila poznata, ali je zato bila lokalno glasovita i to upravo na primjerima kaciga negovskog tipa.

A, riječ je o kacigama koje su trajno obilježile (pra)povijest Dolenjske (sl. 4). Ondje ih je zabilježen izniman broj, više od 18 primjeraka, a smještena im je jedna od radioničkih produkcija. Zbog toga su izdvojene zasebnim, slovenskim tipom i, napokon, s takvim su odlikama formalno dale ime čitavom relativno-kronološkom horizontu kraja halštatske epohe (Egg 1986; Dular 2003, 143–150; Tecco Hvala 2012, 147–149, 153–154)! No očito je za suvremenike u vizualnom identitetu regionalne vojne opreme takvo „djelo“ bilo suviše „konvencionalno“ koje, doduše, odražava jednoličnost oblikovanja. Stoga su ih dolenjske zajednice u eshatološkoj praksi konačnog usuda, dodatno obilježavale upravo ritualizacijom kao „zaštitnim znakom“. Destruktivno obilježje dobro je dokumentirano kod većine dolenjskih kaciga; u samom Novom Mestu (sl. 4) (Kapiteljska njiva grob VII/35, Križ 2012, 122; Kandija grob IV/3, Knez

Sl. 3. Ilirske kacige iz groba VII/19 na Kapiteljskoj njivi u Novom Mestu
(prilagođeno prema Križ 2012)

Fig. 3. Illyrian helmets from the grave VII/19 at Kapiteljska njiva in Novo mesto
(adapted after Križ 2012)

1986, 88, T. 31; Egg 1986, 222–223, k. 307, T. 223, Abb. 178; Križ 2012, 79), u Dolenjskim Toplicama (grobovi V/79 i V/17, Teržan 1976, T. 24, T. 29: 4; Egg 1986, 218, 224, k. 299, k. 313, T. 213, T. 230) i u Libni (Volčanškova gomila grob i, Guštin 1976, T. 36; Egg 1986, 217, k. 295, T. 208, Abb. 174), a vjerojatno i na primjerima iz Stične (Egg 1986, 68, 223, k. 308, T. 225, Abb. 179; Teržan, Gabrovec 2006, 261, T. 205). U štajerskoj ostavi iz Ženjaka zastupljeni su svi tipovi kaciga, baš kao i cijele i one ritualizirane – deformirane, tj. namjerno oštećene kacige (Reinecke 1950; Egg 2012).

Oštećenja kao subjektivni čin djelovanja na objektu provocirala su interpretacije raznih istraživača. M. Egg je isprva, prihvaćajući tezu O.-H. Freya, tvrdio kako su deformacije posljedica ratovanja (Egg 1986, 68), dok je B. Teržan u istom pokušaju njihova razumijevanja tu mogućnost i dalje ostavila važećom, smatrajući ih posljedicom, ovoga puta „ritualne borbe“ (Teržan 1997, 663). Pojednostavljivanje tumačenja na taj način nije više zadovoljavajuće, jer je ono iz samog empirijsko-analitičkog ishodišta skućeno, a u perspektivi restriktivno, omalovažavajući najviši vojni amblem na razinu funkcionalnog. Stoga se M. Egg pri analizi ilirskih kaciga iz Novog Mesta ponovno vratio na to pitanje i ipak odlučio za namjerno i nasilno deformiranje kaciga u obrednim ceremoni-

Sl. 4. Negovske kacige iz Novog Mesta, 1 – Kandija, grob VI72 2 – Kapiteljska njiva, grob VII/35 (prilagođeno prema Križ 2012)

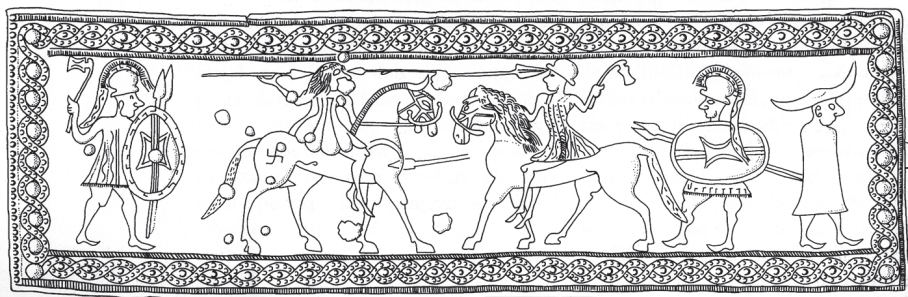
Fig. 4. Negova helmets from Novo mesto, 1 – Kandija, grave VI72 2 – Kapiteljska njiva, grave VII/35 (adapted after Križ 2012)

jama pokopavanja, kopljem ili sjekirom, čime je princip oštećivanja, tj. ritualizacije predmeta statusnih obilježja primarno istaknuo (Egg 1999, 325–329). Mnogi su autori potom preuzeli tako uopćeno tumačenje, ne upuštajući se u detaljnije rasprave njezina razumijevanja (Dular 1999, 146; Dular, Tecco Hvala 2007, 245; 2012, 154; Križ et al. 2009, 124; 2012, 121–123).

Moć ritualizacije, ritualizacija moći

Što bi po tome značila primjena iste ritualne prakse i na kacigama ilirskog tipa iz Kapiteljske njive? Ponajprije, što nam govori o kacigama?

U ovome trenutku čini se razboritim i efektivnim ilirske kacige smatrati izravnim importom u jugoistočni halštatski prostor. Ondje su zajednice imale dobro poznatu, mogli bismo reći kanoniziranu vojnu opremu i hijerarhiziranu panopliju, a odrazom najvišeg društvenog statusa smatralo se upravo obrambeno naoružanje (sl. 5) (Gabrovec 1999, 186; Tecco Hvala 2012, 143–145). Naime, u to vrijeme trenda negovskih kaciga, one ilirske nisu imale širu primjenu, procjenjujući situaciju činjenicom da do predmetnih primjeraka nisu dokumentirane u arheološkim zapisima i nisu ovjekovječene u umjetničkom izričaju npr. u situlskoj umjetnosti. Vrednujući pomnije čitavu strukturu i kontekst groba, mogućnost individualne migracije, kao potencijalnih (do)nositelja ilirskih kaciga na teritorij Dolenjske također se teoretski može isključiti, jer su individue bile pokopane na tipičan „dolenjski“ način i s karakterističnim sastavom priložene materijalne kulture. Do pojedinaca u tom kulturnom prostoru morale su stoga bit neposredno dopremljene miroljubivo – diplomatski, poklonom, razmjenom ili

Sl. 5. Vače, ukrasna pojasna kopča s pravokutnom, dvodjelnom okovnom pločom ukrašena u maniri situlske umejtnosti (prema Turk 2005)

Fig. 5. Vače, ornamental belt buckle with rectangular double plate in the situlae style (after Turk 2005)

trgovinom, nasilno – pljačkom, sukobom, otimanjem, ili nekim drugim oblikom akvizicije. Ma kakva god ona bila, ta se interakcija izgledno mogla obavljati preko tzv. savskog koridora ili, još vjerojatnije preko Kvarnera, čiju poveznicu možemo potražiti u grobu s vojnom opremom iz Krka (Balen-Letunić 1992; Blečić Kavur 2015, 110–115). Ondje je pak istražena negovska kaciga hibridne, unikatne izradbe, s ukrasom tipičnim za slovenski tip, koja je povrh svega obilježena „zaštitnim znakom“, tj. ritualizirana na dolenski način – dvostrukim udarcem o lijevu stranu kalote (sl. 6). Argument postaje još snažniji ako znamo da je ona jedini primjerak, oštećen na takav način, poznat izvan istočnoalpskog područja (Blečić Kavur 2010, 254–259; 2015, 110–115).

Promatrane objektivno i pasivno, izuzev prostorne raširenosti i donekle tipološko-kronološkog usklađenja, ilirske kacige iz Novog Mesta ne bi umnogome pridonijele nadgradnji dosadašnjih spoznaja glede njihova korištenja. Ali, promatrane u međusobnoj dinamici ljudi i predmeta kako je to razumio C. Knappett (2011) njihovo deponiranje, u elitni grob vojno-političke aristokracije posve drugog miljea, sa svim počastima vidljivim u znamenitom okupljanju materijalnih objekata uobičajenim za tu sredinu, svakako je pridonijelo novom momentu njihova shvaćanja, odnosno njihovom značaju kao praktičnom statusnom simbolu i kao ikonografskom amblemu.

Konačno, što nam pretpostavlja o njihovim imateljima?

Različite varijante ilirskih kaciga neće govoriti o vremenskim intervalima između ukopa pojedinaca, nego o sinkroniziranoj uporabi istih u negovskom stupnju, najvjerojatnije druge polovine 5. i početnog 4. stoljeća pr. Kr. To je argumentirano i datacijom ostale opreme vezane uz njih (Egg 1999, 342, 344; Blečić Kavur, Pravidur 2012, 84). Nažalost, starost, spol, bolesti, uzrok i način smrti pokojnika ostati će nam nepoznati zbog neočuvanosti osteološkog gradiva. No dispozicija, kvantiteta i kvaliteta priloga sugerirati će kako su ta dva pokojnika zapravo imala diferencirani status za života, a različite varijante ilirskih

Sl. 6. Lijeva strana hibridne negovske kacige iz Krka, Šinigoj
(prema Blečić Kavur 2010)

Fig. 6. Left side of the hybrid Negova helmet from Krk, Šinigoj
(after Blečić Kavur 2010)

kaciga tezu će samo dodatno potvrditi. Izazivajući inovativni elitni izričaj vidljiv u grobnim priložima, svjedoče nam tako o konkretno važnim, moćnim i istaknutim pojedincima/imateljima koji su, za života, u svojoj personi mogli združivati više, ali različitih uloga i/ili pozicija. Kao „žrtve“ jedinstvenog ritualnog protokola, namjerne i nasilne ritualizacije postale su medij, ali ne ilirskih kaciga u aspektu oznake egzotične vojne opreme „s Juga“. Simbolička manipulacija „kulturnih“ priloga bila je odraz društvene dimenzije živih (Parker Pearson 1999; R. Chapman 2003; Nilsson Stutz 2008, 2010), tj. upravo zajednica doljenjskog halštatskog društva uz njegove istočne granice pružanja.

Budući da je svaki ritual čin koji ima smisao jedino u njegovoj praksi i izvođenju u društvu (Bell 2009; Verhoeven 2011), neprihvatljivom se čini teza koja prisutnošću ilirskih kaciga podrazumijeva i promjene u ritualu negovskog stupnja (Tecco Hvala 2012, 154). Upravo suprotno, ritual nam pretpostavlja bližu zajednicu ožalošćenih koja je, participirajući u tako specifičnom posmrtnom obredu sprovedla i ritualiziranje „tuđih simbola“, ali na identičan način kao i na vlastitim, kreiranim i stečenim negovskim kacigama. Jedina razlika koje se u ovome trenutku može između njih uočiti, jest oštećena strana kalote. Naime, kacige negovskog tipa u pravilu su zasječene s lijeve strane (sl. 4, 6), dok su ilirske kacige u najvećoj mjeri to doživjele na desnoj strani svojih kalota (sl. 3). Vrlo bitna uloga bila je zato dodijeljena i sjekiri. Ona nije samo iz praktičnih

razloga izabrana za alat destrukcije, jer je u osnovi i sama bila oznakom pozicije roda, statusa, hijerarhije i, u konačnici, muškog principa, što doznajemo i iz retorike situlske umjetnosti. Njezina široka uporaba u prikazima parada, borbi, sukoba ili žrtvovanjima životinja (sl. 5) (cf. Teržan 1997; Koch 2012), bila je dragocjena i pri posmrtnom ritualiziranju iznimnih predmeta. Zato su, izuzev kaciga, na isti način vjerojatno bile uništene i situle. Te posude otvorenog tipa ne simboliziraju nam obredni banket, nego pogrebnu ceremoniju tijekom koje su se situle razbijale na licu mjesta s njihovim sadržajem kao poklonom pokojniku i to onome s ilirskom kacigom III. A1-a varijante (sl. 2). Vrijednost tih darova stajala je dakle u uskoj povezanosti s njihovim žrtvovanjem.

Ritualiziranje predmeta, shvaćeno u tzv. ritualnoj potrošnji, isključivanja iz optjecanja, bio je jedan od odlučujućih i glavnih mehanizama moći pojedinih „poglavarstvenih“ zajednica (Godelier 1999, 108–170; Bradley 2005; cf. Babić 2004; Thurston 2010). Riječ je o činu koji se najčešće pojašnjava kao sredstvo obilježavanja događanja, kao transformacije strukture (R. Chapman 2003; Nilsson Stutz 2008; Driessen 2013). Izbor luksuznih predmeta, poput metafore ukazuje i na stanje pokojnika i na njihovu neposrednu okolinu koja si je pripisivala snagu (vojnu, političku, gospodarsku, ideološku) kroz praksu raskošnog uništenja prilikom pogreba (Morris 1990; Whitley 2002). Jer, uništenim se predmetima ili predmetima položenim u grob tijekom obligacijskih razmjera prekidao s ciljem razdvajanja bogatstva od njegove potrošnje. S jasno strukturiranim pogrebnim ritualom ožalošćeni su svojim pokojnicima simbolično izgrađivali status, koji je zapravo postao zamjena za kaotično djelovanje smrti (sprečavanje zla smrti, poseban izraz žalovanja, ljutnje ili boli zbog gubitka) (Godelier 1999, 179–198; Nebelsick 2000, 167; Nilsson Stutz 2008; Alexandridou 2013; Blečić Kavur, Kavur 2016, 251–254). U biti, u tom su procesu, koji se odvijao na više društvenih razina, upravo restrukturirali i jačali sebe, svoju zajednicu i svoj odnos do „svijeta“ (Nilsson Stutz 2008, 2010; cf. Kuzmanović 2017), a prihvaćanjem različitosti obnavljali su i dio svog identiteta.

Predstavljeni grob iz Novoga Mesta s dvije ilirske kacige različitih varijanti III. A tipa odražava *par excellence* iznimku na području Dolenjske i u materijalnom i u figurativnom diskursu. Na njima primijenjeni protokol kodificirane ritualizacije bio je toliko moćan da je istovjetno obilježio kacige različitih tipova u različitim kontekstima, predstavljajući nam se odjednom kao poveznica kojom se može iščitati, izuzev samog materijalnog objekta, određene povijesne momente i istovremene subjekte kolektivne svijesti dolenjske zajednice tijekom kraja 5. stoljeća pr. Kr.

Moć ritualizacije na taj je način ostvarila metaforičko, a potpuno legitimno izjednačavanje vrijednosti amblema. Naturalizirajući ih u prepoznatljiv statusni simbol – insigniju izvršena je ujedno i ritualizacija moći njihovih imatelja koji su time egalizirano prosljeđeni u „vječnost“. Moć ritualizacije davala je neposred-

ni prostor i izuzetnu podršku propagandi ritualizacije moći pojedinaca, u ovom primjeru možda poglavara kulturnog prostora istočne Dolenjske. Još je više kripjela reprezentacije zajednice u cjelini (Bell 2009, 197–223; Verhoeven 2011, 122), povezane u mrežu simboličke komunikacije autoriteta vojno-političke aristokracije prostrane jugoistočne Europe, činom koji bi mogao sugerirati u korist heroizacije (ili divinizacije) odabranih pokojnika poput onih na prostoru Egeje (cf. Ekroth 2002; Whitley 2002). Ali, ne na literaran, homerski (Egg 1999, 353, 355), već na konkretan način. Kao takve, ilirske ritualizirane kacige potenciraju i provociraju nove interpretacije opširnog društvenog značenja i na kulturnoj i na kognitivnoj razini vrlo dinamičnog ambijenta Caput Adriae i jugoistočnog alpskog zaleđa protopovijesnog doba.

Literatura

- Alexandridou, A. 2013. "Destructions at the grave Ritual Burning and Breaking in 7th-century BC Attica". In *Destruction: Archaeological, Philological and Historical Perspectives*, Actes du Colloque organise par le Cema, Centre D', ed. J. Driessen: 271–286. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain.
- Babić, S. 2004. *Poglavarstvo i polis. Starije gvozdeno doba centralnog Balkana i grčki svet*. Beograd: Balkanološki institut.
- Balen-Letunić, D. 1992. Nalaz ratničke opreme iz Krka. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 24–25: 21–34.
- Bell, C. 2009. *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Blečić, M. 2007. Status, symbols, sacrifices, offerings. The diverse meaning of Illyrian helmet. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* XL: 73–116.
- Blečić Kavur, M. 2010. *The Iron Age at Kvarner Region, Doctoral dissertation*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- – –. 2014. *Na razmeđu svjetova za prijelaza milenija: kasno brončano doba na Kvarneru = At the crossroads of worlds at the turn of the millennium: the Late Bronze Age in the Kvarner region*. Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Zagrebu 11. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.
- – –. 2015. *Povezanost perspektive: Osor u kulturnim kontaktima mlađeg željeznog doba = A coherence of perspective: Osor in cultural contacts during the Late Iron Age*. Koper – Mali Lošinj: University of Primorska Press – Lošinjski muzej.
- – –. 2017. Ilirske kacige iz Crne Gore = Illyrian helmets from Montenegro. *Nova antička Duklja VIII*: 31–57.
- Blečić Kavur, M., A. Pravidur. 2012. Ilirske kacige s područja Bosne i Hercegovine = Illyrian helmets from Bosnia and Herzegovina. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 53: 35–136.
- Blečić Kavur, M., B. Kavur. 2016. "Pars pro toto. A World in a small place – The example of Iron Age grave goods from Vičja luka". In *Funerary practices during the Bronze and Iron Ages in Central and Southeast Europe*. Proceedings of the 14th International Colloquium of Funerary Archaeology in Čačak, Serbia, 24th–27th September 2015,

- eds. V. Sirbu, M. Jevtić, K. Dmitrović, M. Ljuština: 237–256. Beograd i Čačak: University of Belgrade – National museum Čačak.
- Božič, D. 2011. „Prazgodovinske najdbe s Tonovcovega gradu in železnodobna kulturna mesta v Posočju“. V *Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu. Najdbe. / Late Antique fortified settlement Tonovcov grad near Kobarid. Finds*, eds. Z. Modrijan, T. Milavec, 239–277. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 24. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.
- Bradley, R. 1982. The Destruction of Wealth in Later Prehistory. *Man* 17(1): 108–122.
- – –. 2005. *Ritual and domestic life in prehistoric Europe*. London and New York: Routledge.
- – –. 2013. “Hoards and the Deposition of Metalwork”. In *The Oxford Handbook of the European Bronze Age*, eds. H. Fokkens, A. Harding, 121–139. Oxford: Oxford Handbooks.
- Chapman, J. 2000. *Fragmentation in Archaeology: People, Places, and Broken Objects*. London: Routledge.
- Chapman, R. 2003. Death, society and archaeology: the social dimensions of mortuary practices. *Mortality* 8(3): 305–312.
- Driessen, J. 2013. “Time Capsules? Destructions as Archaeological Phenomena”. In *Destruction: Archaeological, Philological and Historical Perspectives*, Actes du Colloque organise par le Cema, Centre D’, ed. J. Driessen: 5–22. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain.
- Dular, J. 1999. „Železna doba – Bojevniki“. V *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*, eds. D. Božič, J. Dular, 143–146. Ljubljana: Modrijan.
- – –. 2003. *Halštatske nekropole Dolenjske = Die hallstattzeitlichen nekropolen in Dolenjsko*. Opera Instituti Archeologici Sloveniae 6. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.
- Dular, J., S. Tecco Hvala. 2007. *South-Eastern Slovenia in the Early Iron Age = Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 12. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.
- Egg, M. 1986. *Italische Helme. Studien zu den ältereisenzeitlichen Helmen Italiens und der Alpen*. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 11. Mainz: Römisch-Germanischen Zentralmuseums.
- – –. 1999. Waffenbrüder? Eine ungewöhnliche Bestattung der Frühlatènezeit in Novo mesto in Slowenien. *Jahrbuch des Römisch-Germanisches Zentralmuseum* 46: 317–356.
- – –. 2012. „Der Helmfund von Negau – Ženjak in Slowenien“. In *Waffen für die Götter: Krieger, Trophäen, Heiligtümer*, ed. W. Meighörner: 148–151. Innsbruck: Tiroler Landesmuseum.
- Ekroth, G. 2002. *The sacrificial rituals of Greek hero-cults in the Archaic to the early Hellenistic periods*. Kernos Suppléments, Liège: Centre International d’Étude de la Religion Grecque Antique.
- Gabrovec, S. 1999. 50 Jahre Archäologie der älteren Eisenzeit in Slowenien. *Arheološki vestnik* 50: 145–188.
- Godelier, M. 1999. *The Enigma of the Gift*. Chicago: University of Chicago Press.
- Guštin, M. 1976. *Libna*. Knjiga 3. Brežice: Posavski muzej Brežice.
- Hansen, S. 2005. „Über bronzezeitliche Horte in Ungarn – Horte als soziale Praxis“. In *Interpretationsraum Bronzezeit. Bernhard Hänsel von seinen Schülern gewidmet*,

- eds. B. Horejs, R. Jung, E. Kaiser, B. Teržan, 211–230. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 121. Bonn: R. Habelt.
- – –. 2016. “A short History of Fragments in Hoards of the Bronze Age”. In *Materielle Kultur und Identität im Spannungsfeld zwischen mediterraner Welt und Mitteleuropa*, Akten der Internationalen Tagung am Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz, 22.-24. Oktober 2014 Abschlussstagung des DFG-Projekts „Metallfunde als Zeugnis für die Interaktion zwischen Griechen und Indigenen auf Sizilien zwischen dem 8. und 5. Jahrhundert v. Chr.“, ed. H. Baitinger: 185–208. Mainz: Römisch-Germanischen Zentralmuseums.
- Insoll, T. 2011 (ed.). *The Oxford Handbook of the Archaeology of Ritual and Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Knappett, C. 2011. *An Archaeology of Interaction. Network Perspectives on Material Culture & Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Knez, T. 1986. *Novo mesto I: Halštatski grobovi*. Carniola Archaeologica 1. Novo mesto: Dolenjski Muzej.
- Koch, L. 2012. „Das Bild des Hundes in der Situlenkunst und verwandter Denkmäler“. In *Menschen – Hunde – Artefakte: Gedenkschrift für Gretel Gally/Callesen*, eds. H. Lasch, B. Ramminger, 1–15. Internationale Archäologie, Studia honoraria 32. Rahden-Westfen: Verlag Marie Leidorf.
- Križ, B. 1997. *Kapitaljska njiva – Novo mesto*. Novo mesto: Dolenjski Muzej.
- – –. 2004. “La Slovenia nella tarda età hallstattiana”. In *Guerrieri, Principi ed Eroi fra il Danubio e il Po della Preistoria all’Alto Medioevo*, eds. P. Gleischer, F. Marzatico: 421–427. Trento: Museo Castello Buonconsiglio.
- – –. 2012. *Odsevi prazgodovine v bronu – Situlska umetnost Novega mesta = Reflections of Prehistory in Bronze – The Situla Art of Novo mesto*. Novo mesto: Dolenjski Muzej.
- Križ, B., P. Stipančič, A. Škedelj Petrič. 2009. *Arheološka podoba Dolenjske = The Archaeological Image of Dolenjska*. Novo mesto: Dolenjski Muzej.
- Kuzmanović, Z. 2017. Diskontinuitet posmrtnih rituala u mlađoj praistoriji centralnog Balkana. *Etnoantropološki problemi* 12(3): 725–748.
- Medeș, F., Cedică, V. 2004. Coiful Greco-Ilir de la Găvojdia (Jud. Timiș). *Analele Banatului* X-XI: 97–100.
- Mihovilić, K. 2013. Histri u Istri = The Histri in Istria. Monografije i katalozi 23. Pula: Arheološki muzej Istre.
- Morris, I. 1990. *Burial and Ancient Society: The Rise of the Greek City-State*. New Studies in Archaeology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nebelsick, L. 2000. “Rent asunder: Ritual violence in Late Bronze Age hoards”. In *Metals Make the World Go Round. The Supply and Circulation of Metals in Bronze Age Europe*, ed. C.F.E. Pare, 160–175. Oxford: Oxbow Books.
- Nilsson Stutz, L. 2008. “More than Metaphor: Approaching the Human Cadaver in Archaeology”. In *The Materiality of Death: Bodies, Burials, Beliefs*, eds. F. Fahlander, T. Østgaard, 19–28. BAR International Series 1768, Oxford: Archaeopress.
- – –. 2010. The Way We Bury Our Dead. Reflections on ritual practice and community at the time of the Mesolithic – Neolithic transition. *Documenta Praehistorica* XXXVII: 33–42.
- Parker Pearsons, M. 1999. *The Archaeology of Death and Burial*. Sutton: Stroud.

- Pflug, H. 1988. „Illyrische Helme“. In *Antike Helme. Sammlung Lipperheide und andere Bestände des Antikenmuseums Berlin*, A. Bottini et al., 42–64. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 14. Mainz: Römisch-Germanischen Zentralmuseum.
- Reinicke, P. 1950. Der Negauer Helmfund. *Bericht der Römisch-germanischen Kommission* 32/(1942)1950: 117–198.
- Sannibale, M. 2008. *La Raccolta Giacinto Guglielmi. Parte II. Bronzi e materiali vari*. Museo Gregoriano Etrusco, Cataloghi, 4/2. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- Sîrbu, V. 2012. Le casque gréco-illyrien a représentations figuratives (VIe – Ve siècles av. J.-C.) de Găvojdia, dep. De Timiș. *Analele Banatului* XX: 33–56.
- Tecco Hvala, S. 2012. *Magdalenska gora. Družbena struktura in grobni rituali železnodobne skupnosti = Social structure and burial rites of the Iron Age community*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 26. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.
- Teržan, B. 1976. Certoška fibula. *Arheološki vestnik* 27: 317–536.
- – –. 1977. „O horizontu bojevnikiških grobov med Padom in Donavo v 5. in 4. stol. pr. n. št.“ In *Keltske študije*, ed. M. Guštin, 9–21. Knjiga 4. Brežice: Posavski muzej Brežice.
- – –. 1995. „Handel und sozialen Oberschichten im früheisenzeitlichen Südosteuropa“. In *Handel, Tausch und Verkehr im bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa*, ed. B. Hänsel, 81–159. Südosteuropa Schriften 17, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 11. München – Berlin: Südosteuropa-Gesellschaft.
- – –. 1997. „Heros der Hallstattzeit. Beobachtungen zum Status an Gräbern um das Caput Adriae“. In *Χρὸνος – Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel*, eds. C. Becker, M. L. Dunkelman, C. Metzner-Nebelsick, H. Peter-Röcher, M. Roeder, B. Teržan, 653–669. Espelkamp 1997: Vlg Marie Leidorf.
- – –. 2008. „Stiške skice“. In *Stična II/2, Gomile starejše železne dobe. Razprave = Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. Studien*, S. Grabovec, B. Teržan, 189–325. Katalogi in monografije 38, Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Teržan, B., S. Gabrovec. 2006. „Gomila 125, izkopavanje A. Goetzeja, 1906“. In *Stična II/1 Gomile starejše železne dobe = Grabhügel aus der Älteren Eisenzeit*. S. Gabrovec, A. Kruh, I. Murgelj, B. Teržan, 226–262. Katalogi in Monografije 37. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Thurston, T. 2010. „Bitter Arrows and Generous Gifts: What Was a ‘King’ in the European Iron Age?“ In *Pathways to Power: New Perspectives on the Emergence of Social Inequality*, eds. T. D. Price, G. M. Feinman, 193–254. New York: Springer.
- Turk, P. 2005. *Podobe življenja in mita*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Verhoeven, M. 2011. „The Many Dimensions of Ritual“. In *The Oxford Handbook of the Archaeology of Ritual and Religion*, ed. T. Insoll, 115–132. Oxford: Oxford University Press.
- Whitley, J. 2002. Objects with Attitude: Biographical Facts and Fallacies in the Study of Late Bronze Age and Early Iron Age Warrior Graves. *Cambridge Archaeological Journal* 12(2): 217–232.

Martina Blečić Kavur
University of Primorska
Faculty of Humanities, Koper, Slovenia

Ritualizing Helmets – Symbolic Protocol of the Iron Age in Dolenjska

The ritualization of helmets, along with fragmentation and hybridization, is a well-known fact in the wider area of South-Eastern Europe. It is apparent on the numerous examples of the helmets of the Illyrian type, interpreted in various contexts, for various purposes and in different ways. In the territory of Dolenjska (Slovenia), two Illyrian helmets of the type III A found in the grave VII/19 at Kapiteljska njiva in Novo Mesto present an exception. This is an exclusive double interment of the Eastern Alps region, both concerning its size and funerary construction, and the offerings consisting of warrior's and equestrian equipment, ornaments and personal items, along with a set of bronze vessels and the first example of helmets of the Illyrian type among the communities of the Late Hallstatt circle in Dolenjska. The context of the grave may be dated into the second half of the 5th century and the beginning of the 4th century BC. The very choice of luxurious objects points to the state of the deceased and their immediate surrounding, ascribing to themselves the power (military, political, economic, ideological) through the practice of massive destruction during funerals. Such ritualization, deliberate destruction or damaging of objects became the ritual practice. As the "sacrifices" of an unique ritual protocol, the deliberate and violent ritualizations became a medium, and the symbolic manipulation of "cultural" proofs was a reflection of social dimensions of the living, i.e. precisely the communities of the Dolenjska Hallstatt society at its eastern frontiers.

Keywords: Novo Mesto, Iron Age, Illyrian helmets, ritual, ritualization

*Ritualisation des casques – protocole symbolique
de l'âge du fer en Basse-Carniole*

La ritualisation des casques de l'âge du fer, avec la fragmentation et l'hybridation, présente un fait bien connu dans la zone plus vaste de l'Europe de Sud-Est. Elle est observée sur de nombreux exemplaires de casques de type illyrien ayant été interprétés dans des contextes différents, pour des buts divers et de plusieurs manières. Dans la région de Basse-Carniole (Slovénie), deux casques illyriens de type III. A retrouvés dans la sépulture VII/19 de la nécropole sur Kapiteljska njiva à Novo mesto présentent les cas particuliers du point de vue de discours matériel et figuratif. Il s'agit d'une double inhumation dans la région des Alpes orientales, exclusive non seulement par sa taille et sa structure funéraire, par le mobilier comportant l'équipement militaire et équestre, les

vêtements, les objets de parure, l'équipement personnel ainsi qu'un ensemble de récipients en bronze, mais aussi par les premiers casques de type illyrien dans les communautés de Basse-Carniole du Hallstatt final. Le contexte de sépulture peut être daté entre la deuxième moitié du 5e siècle et le début du 4e siècle av. J.-C. Les objets de luxe choisis démontrent le statut des défunts et leur entourage immédiat s'attribuant le pouvoir (militaire, politique, économique, idéologique) par la pratique de destruction somptueuse lors de l'inhumation. Cette ritualisation, destruction ou mutilation intentionnelle des objets, était devenue une pratique rituelle. En tant que « sacrifices » du protocole rituel unique, les ritualisations intentionnelles et violentes étaient devenues le médium, et la manipulation symbolique des preuves « culturelles » était le reflet des dimensions sociales des vivants, c'est-à-dire justement des communautés de la société de la Basse-Carniole hallstattienne de l'est.

Mots-clés: Novo mesto, âge du fer, casques illyriens, rite, ritualisation

Primljeno / Received: 13. 7. 2018.

Prihvaćeno / Accepted: 18. 7. 2018.